

Historická geografie v Česku: zpráva o současném stavu vědního oboru

Aleš Nováček
quispe@post.cz

UK v Praze, PřF, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Albertov 6, 128 43, Praha 2

Abstract:

A. Nováček: *The historical geography in Czechia: The report on the actual state of research*. – *Klaudyán*, 6, No. 1–2, pp. 17–26. This article is the Czech version of the report, which was written for the German journal “Siedlungsforschung”. It aims to present to the German town and gown the condition of historical geography in Czechia. The report reveals a view of the actual institutional and organisational base of our scientific branch, theoretic-methodological concepts, the most important themes, directions of research, journals, publications and leading persons of historical geography in Czechia. It refers in particular to the last 20 years but a continual development as well as a deep-rooted before 1989 tradition are also mentioned. In conclusion, the author tries to point out the specifics, strengths and weakness of Czech research. Apart from that, he indicates the active and successful cooperation on the international forum as well as the valuable contribution of the Czech historical geography and the concrete results of its research in practice. The important part of the article constitutes a relatively large list of the key Czech historical geographical literature and main projects.

Key words:

historical geography – Czechia – organisations – conceptions of science – bibliography

„Globální vědecké těžiště“ historické geografie, ať už ji bereme za samostatný obor nebo za součást geografie či věd historických, je pravidlem situovat do anglosaského světa. Nelze však přehlédnout, že rovněž ve Střední Evropě má historická geografie své výrazné zastoupení. Důkazem toho je mimo jiné i sborník *Siedlungsforschung* reprezentující poměrně svébytnou tvář převážně německé tvorby na poli historické geografie. Ta tradičně představuje asi nejhlubší stopu oboru ve Střední Evropě. Cílem mého článku však je německou odbornou veřejnost seznámit ve stručné a přehledné formě se stavem historické geografie u jejích blízkých sousedů – v Česku.¹

I zde dochází v posledních dvaceti letech k podobným trendům jako ve světové vědě, tj. k interdisciplinarizaci přístupů na straně jedné a fragmentaci a specializaci na straně druhé, environmentalizaci, humanizaci, subjektivizaci, ale také hledání nových pramenů, přístupů, zejména holistických, pohledů a témat. K výrazné dynamizaci oboru v současnosti rovněž přispívá intenzivnější kontakt se světovou vědou, po roce 1989 zcela svobodný a omezený pouze ekonomickými možnostmi. Není proto divu, že v takto podnětném a živoucím prostředí vzniká řada projektů a děl, které mají potenciál uplatnit se v mezinárodní historickogeografické komunitě a vědě. Spíše než formou jakéhosi encyklopedického výčtu významných děl poslední doby a jejich autorů,

chtěl bych čtenáře seznámit se stavem historické geografie v Česku prostřednictvím přehledu pracovišť, aktuálních paradigmat a hlavních oblastí a výsledků výzkumu.

1. Institucionální a organizační báze

Podobně jako je tomu v Německu, existuje dnes institucionálně historická geografie v Česku prakticky buď na geografických nebo historických pracovištích. Jedná se tedy o jakési duální oborové zastřešení. V důsledku toho lze v rámci české historické geografie rozlišovat dva proudy: historický a geografický.

První proud se rozvíjí především na dvou primárně historických akademických institucích: Historickém ústavu akademie věd České republiky (HÚ AV ČR)² a Kabinetu regionálních dějin na Katedře historie Filosofické fakulty Palackého university v Olomouci.³ Historickou geografii na *Historickém ústavu AV ČR* oficiálně reprezentuje *Komise pro historickou geografii HÚ AV ČR*. Předsedá jí Eva Semotanová – jedna z vůdčích osobností oboru. K dalším představitelům můžeme řadit například Josefa Žemličku a Roberta Šimůnka. Zdejší pracoviště se dlouhodobě zaměřuje na dějiny kartografie, historickou tématickou kartografii a dějiny osídlení se zvláštním akcentem na období středověku. Velkým a klíčovým projektem posledních let, na kterém má Historický ústav rozhodující podíl, je „Historický atlas měst České republiky“,⁴ o němž bude ještě zmínka. Komise pořádá každoroční (zpravidla lednové) historickogeografické konference či semináře na AV ČR v Praze a pokračuje ve vydávání sborníku „Historická geografie“.⁵ Dalším historickým pracovištěm, na němž má historická geografie také své pevné postavení, je *Kabinet regionálních dějin na Katedře historie Filosofické fakulty Palackého university v Olomouci*. K nejvýznamnějším postavám zde patří Jindřich Schulz (vedoucí Kabinetu) a Miloš Trapl. Prováděný výzkum je blízký regionální historické geografii, historické vlastivědě a historickému místopisu. Sem patří i hlavní projekt „Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960“ zpracováváný již od 60. let 20. století.⁶

V rámci geografického proudu je daleko nejdůležitějším pracovištěm historickogeografického výzkumu *Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy v Praze*.⁷ Vedle Historického ústavu AV ČR, se kterým v mnoha věcech úzce kooperuje, tak představuje co do šíře vědeckých a organizačních aktivit jedno ze dvou hlavních těžišť oboru. Zdejší historickogeografický výzkum se teoreticky i tématicky soustřeďuje na vývoj vztahu člověka a přírodního/životního prostředí, konkrétně na historický land-use, environmentální dějiny a otázky s kulturně-geografickým zaměřením včetně regionálních studií. Za čelní osobnosti lze považovat především Ivana Bičíka, Leoše Jelečka a Pavla Chromého.⁸ Význam pracoviště podtrhuje účast jeho členů na řadě mezinárodních projektů – jeden příklad za všechny: „LUCC = Land Use/Land Cover Change“.⁹ V roce 2004 vznikla v rámci České geografické společnosti (ČGS)¹⁰ *Sekce pro historickou geografii a environmentální dějiny*. Vedle již zmíněné Komise pro historickou geografii HÚ AV ČR doplňuje chybějící samostatnou organizační instituci oboru. Její předseda Leoš Jeleček i tajemník Pavel Chromý působí aktivně i na mezinárodním poli a lze je (vedle Evy Semotanové z HÚ AV ČR) považovat za klíčové postavy současné historické geografie v Česku. První jmenovaný byl členem mezinárodní redakční rady časopisu „Journal of Historical Geography“ a dodnes působí jako člen redakční rady mezinárodního časopisu „Environment and History“. Členové sekce se snaží uvést do české vědy v Evropě relativně nový transdisciplinární obor, který vznikl v 2. polovině 20. století v USA, tj. environmentální dějiny. Sekce ČGS pro historickou geografii a environmentální dějiny významně napomohla ke zformování a stabilizaci Evropské společnosti pro environmentální dějiny (ESEH – European Society for Environmental History), a to uspořádáním její 2. mezinárodní konference v Praze 2003 pod názvem „Dealing with Diversity“.¹¹ Mezi aktivity sekce neodmyslitelně patří i vydávání internetového časopisu pro historickou geografii a environmentální dějiny – „Klaudyán“.¹²

Z dalších geografických institucí, na nichž se také historickogeografický výzkum prosazuje, můžeme jmenovat dvě brněnská pracoviště: *Geografický ústav Přírodovědecké fakulty Masarykovy university*¹³ a pobočka *Ústavu Geoniky AV ČR*.¹⁴ Z historickogeografických disciplín se na nich rozvíjí hlavně historická klimatologie, a to především zásluhou Rudolfa Brázdila a Jana Munzara. Historickogeografickou tematikou se ovšem zabývá i celá řada zástupců z regionálních univerzit

i z mimoakademického prostředí. Z pohledu oboru je nutno ocenit zvláště přínos ve směru rozvoje metodiky a aplikace GIS při zpracování starých map, jako metody analýzy vývoje kulturní krajiny Česka od 17. století do současnosti (Katedra geografie Západočeské univerzity v Plzni – Marie Novotná, Laboratoř geoinformatiky University Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem – Vladimír Brůna) a regionální historické geografie (Historický ústav Jihočeské university v Českých Budějovicích – Jiří Dvořák).

Jednotlivci a organizační roli v oboru v současné době supluje kromě pravidelných konferencí dva časopisy. Již více než 40 let plní tuto úlohu sborník *Historická geografie*, vychází od roku 1968 na HÚ AV ČR v Praze a momentálně se připravuje jeho 35. ročník.¹⁵ Prostor zde tradičně nachází pestrá paleta témat včetně metodiky, pramenů a zpráv. Druhým periodikem je *Klaudyán – internetový časopis pro historickou geografii a environmentální dějiny*.¹⁶ V digitální podobě vychází dvakrát ročně a vhodně se doplňuje s tradičněji laděným sborníkem *Historická geografie*.

2. Ohlédnutí za vývojem oboru před 1989

Historická geografie, která se v současných podmínkách vědy poměrně dynamicky rozvíjí, není rozhodně v Česku oborem novým a bez tradice. Ba naopak! Práce dnešních autorů navazuje z velké části na témata a výzkumy z dob starších. Bylo by chybou představovat čtenáři současný stav vědního oboru bez alespoň zevrubného osvětlení jeho vývoje před rokem 1989 a nástinu jisté kontinuity.¹⁷

V období formování moderních věd v 19. století vzniká i historická vlastivěda, přímý předchůdce historické geografie. Práce, které vznikaly v tomto období, se vyznačovaly popisností a vlasteneckým zaměřením. V *meziválečné éře* nabývá historická vlastivěda podoby samostatné disciplíny a přibližuje se obrazu historické geografie v dnešním chápání. Po vzniku Československa se postupně vyprofilovala dvě centra historickogeografického výzkumu: Filosofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, kde roku 1921 získal v Česku vůbec první profesuru historické vlastivědy Vítězslav Šimák, a Filosofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně zásluhou Bohuslava Horáka. Jejich převážně popisná díla se zaměřovala v prvním případě na historickou topografii a dějiny osídlení, ve druhém na regionální historickou geografii, dějiny kartografie a geografie. Po *druhé světové válce* se začíná uplatňovat generace jejich žáků, jmenovitě v Praze hlavně František Roubík a v Brně Ladislav Hosák. Nový impulz dostal obor vznikem Kabinetu pro historickou geografii při Československé akademii věd (ČSAV předchůdkyně AV ČR) roku 1953, který po jeho zakladateli Bohuslavu Horákovi vedl František Roubík.¹⁸ Úloha historické geografie byla tehdy spatřována hlavně jako v pomocné historické disciplíně a za její paradigma byl více než dříve přijímán environmentální determinismus a do metodologicko-teoretické stránky byly částečně inkorporovány závěry marxistických vědeckých koncepcí. ČSAV se postupně stala hlavním centrem historickogeografického výzkumu a právě na její půdě zažívá tento obor v *60. letech 20. století* nevídaného rozkvětu. Z iniciativy tehdejšího vedoucího oddělení Jaroslava Purše, jinak významného historika hospodářských dějin, bylo v roce 1965 vydáno pravděpodobně nejvýznamnější a dosud nepřekonané dílo československé historické geografie „Atlas československých dějin“¹⁹ a od 1968 začal vycházet neperiodický sborník „Historická geografie“. V *období 60. až 80. let* přichází do jinak vesměs tradičně orientovaného výzkumu s mírným zpožděním nové trendy světové vědy – kvantifikace, pozitivistické paradigma a environmentalizace. Výzkum se soustřeďuje velkou měrou na klasická témata obyvatelstva a osídlení (Zdeněk Boháč, Ervín Černý, Václav Hampl, Ota Pokorný), dějiny geografie a kartografie (Jaroslav Kašpar, Dušan Trávníček), dějiny průmyslu (Ludvík Kopačka, Jaroslav Purš), zemědělství a půdního fondu (Leoš Jeleček), ale také na historiografii a metodologicko-teoretické upevnování oboru (Jaroslav Kašpar, Ota Pokorný, Jaroslav Purš, Jaroslav Vaniš, Otto Zwettler).

3. Současné koncepce a studovaná témata

Po revoluci 1989 došlo ke zrušení do té doby samostatného oddělení pro hospodářské dějiny a historickou geografii Historického ústavu ČSAV. Těžiště oboru se z velké části přesouvá zpět na půdu universit, kateder geografie a historie. Intenzivnější otevření se světovým vědeckým trendům, užší kontakt s anglosaským „globálním těžištěm“ oboru spolu s částečnou generační výměnou

vytvořily podmínky pro nový rozvoj. Ten je patrný jak v dynamizaci a metodologickém posunu, tak v rozšíření o nová témata i koncepce. Vzhledem ke zdejší poměrně silné tradici však hraje i přes tyto změny v pozitivním slova smyslu silnou roli kontinuita.

Co do *teoreticko-metodologických koncepcí* současné české historické geografie rozlišují Pavel Chromý a Leoš Jeleček tři vzájemně se překrývající a doplňující alternativy.²⁰ Tu první lze označit za *pozitivistickou* a úzce navazuje na předlistopadovou tradici oboru. Po metodologické stránce je více idiografická a popisná. Uplatňuje se převážně při analýze starých map a identifikaci reliktů zásahů člověka v krajině. Za tímto účelem oproti minulosti zhusta využívá moderních technologií a geografických informačních systémů (GIS). Díky těmto novým přednostem se tato koncepce uplatňuje například v historické klimatologii a historické kartografii. Druhou koncepcí můžeme chápat jako *post-positivistickou*. Narozdíl od té předchozí se více zaměřuje na hledání determinantů vývoje vzájemného působení společnosti a prostředí. Důležitější než popis spatřuje vysvětlení těchto interakcí včetně ambice nalezení obecných zákonitostí a trendů. Své spíše nomotetické a kvantitativní zaměření často využívá i k predikci dalšího vývoje. Z oblastí historické geografie, kde se tento přístup v Česku uplatňuje, lze zmínit především výzkum vývoje krajiny, konkrétně pak problematiku LUCC. Konečně třetí alternativou, jak ji Chromý s Jelečkem charakterizovali, je koncepce řekněme *postmoderní*. Ta se v české historické geografii prosazuje až poslední dobou a metodami i předmětem výzkumu se do značné míry překrývá s kulturní geografii. Podobně jako kulturní geografie klade důraz spíše na kvalitativní metody a idiografický zájem o jevy unikátní a jedinečné. Blízké jsou jí i geografické postupy kritického realismu. Díky těmto skutečnostem i tematickému zaměření poněkud se lišícímu od starších koncepcí bývá tento proud též označován jako „Nová historická geografie“. Co do konkrétních témat ubírá svou pozornost na výzkum identity člověka/společnosti/regionu v interakci s krajinou, vývoje a vlivu hranic, polarizace prostoru, nebo třeba významu přírodního a kulturního dědictví. Všechny uvedené koncepce současné české historické geografie neexistují odděleně, naopak spolu aktivně kooperují a vzájemně se při výzkumu doplňují.

Hlavní zaměření českého historickogeografického výzkumu posledních dvou desetiletí můžeme s jistým podílem generalizace rozčlenit do několika tematických oblastí.²¹ Tou první by byly obecněji laděné studie historiografického a teoreticko-metodologického charakteru především tří předních osobností oboru: *Leoše Jelečka* (1999, 2001), *Pavla Chromého* (1999, 2001, s Jelečkem 2005b) a konečně i *Evy Semotanové* (2001a, 2002a). Právě její publikace „Historická geografie Českých zemí“ platí za dosud jediné moderním přehledové dílo české historické geografie. Za zmínku stojí i lexikon osobností dějin české geografie autorů *Jiřího a Miroslava Martínkových* (1998). Tradiční oblastí zaměření zůstává historická geografie obyvatelstva a osídlení, která udržela svoji kontinuitu například v pracích již zesnulých autorů: *Ervína Černého* zabývajících se středověkými vesnicemi na Drahanské vrchovině (např. Černý 1994) nebo *Zdeňka Boháče* v kontextu církevních patrocinií. Ze současných připomeňme medievalistu *Josefa Žemličku* a jeho podíl na projektu „Historického atlasu měst České republiky“ (od 1995) nebo *Karla Kuču*, autora rozsáhlého dosud sedmidílného lexikonu českých měst a městeček (Kuča od 1996). Nadále pokračuje výzkum v oblasti historické topografie představovaný především projektem „Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960“ (od 1966), který vedou *Jindřich Schulz* a *Miloš Trapl*. Výrazné vědecké podněty přinesly české historické geografii polistopadové změny ve správním systému státu, jeho administrativním členění a zvláště pak transformace ekonomiky. Snaha postihnout v těchto otázkách hlubší kontinuitu a historický vývoj vedla ke vzniku řady nových prací. Na poli územního vývoje a správy státu navázala na starší práce *Dušana Trávníčka* (1984) nověji publikace *Zdeňky Hledíkové a kol.* (2007). Ve výzkumu historickogeografických témat ekonomické transformace se zaměřují na průmysl například *Ludvík Kopačka* a *Milan Myška*, na zemědělství *Vít Jančák* (s Götzem 1997) a na dopravní infrastrukturu *Milan Hlavačka* (1990) a *Ivan Jakubec*. Z dalších oblastí se dostala do popředí historická klimatologie, a to právě vzhledem k zvyšující se dynamice současných klimatických proměn. Jako výsledek tohoto trendu můžeme připomenout projekt „History of Weather and Climate in the Czech Lands“ (1995–2005) vedený *Rudolfem Brázdilem*. Mimo něj je s českou historickou klimatologií a jejím brněnským centrem pevně spjat i *Jan Munzar* a řada dalších. Odvětvím oboru, které v posledních letech zaznamenalo vlivem nástupu moderních technologií, metod a GIS významný pokrok, je historická kartografie. Za její hlavní představitelku můžeme považovat

Evu Semotanovou, autorku několika vpravdě zakladatelských monografií (Semotanová 1994, 2001b) a atlasů českých dějin (Semotanová 1998 a 2003, 2002b, 2004). Nelze opomenout ani vydání „Lexikonu mapových archivů a sbírek České republiky“ (Semotanová a Šimůnek 2000), nebo supplementa sborníku Historická geografie pod názvem „Historická krajina a mapové bohatství Česka“ (2006). Jako obzvláště hodnotnou můžeme vnímat specializovanou atlasovou tvorbu. Konkrétněji výstupy několikrát zmiňovaného projektu „Historického atlasu měst České republiky“ nebo historického atlasu Kladska (Felcman a Semotanová 2005). Nezanedbatelný podíl nesou historičtí geografové na projektu „Atlas krajiny České republiky“. Kromě uvedených jmen se problematikou starých map a jejich digitalizace zabývají třeba: *Pavel Boháč, Vladimír Brůna*,²² *Miroslav Mikšovský, Marie Novotná a Lenka Uhlířová*. Opravdového pokroku bylo díky využití GIS dosaženo též při výzkumu změn a využití půdního fondu. Mezinárodní projekt „LUCC – Land Use/Land Cover Change“²³ využil za tímto účelem pro období 1845–2000 unikátní pramennou základnu katastrálních map a jiných zdrojů, kterou se mohou shodou historických okolností pyšnit některé nástupnické státy Předlitavska (Česko, Rakousko, Slovinsko). Došlo k vytvoření obrovské databáze zpracovávané evidenčně statistickou metodou a analyzované za pomoci technologie GIS. V současné fázi je tento dlouhodobý výzkum podporovaný Grantovou agenturou České republiky orientován na hledání společenských hybných sil těchto změn při jejich interakci s hybnými silami přírodními. V důsledku pokroku ve výzkumu dnes území Česka patří v tomto kontextu k nejlépe prozkoumaným a zmapovaným regionům světa. Hlavní zásluhu na tom nese tým badatelů z Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze vedený *Ivanem Bičíkem*: *Pavel Chromý, Vít Jančák, Leoš Jeleček, Lucie Kupková, Vít Štěpánek, Přemysl Štych, Jana Winklerová* a další. Kromě vlastních výstupů projektu (např. Bičík a kol. 2001a, 2001b, 2001c, a nověji s Jelečkem 2005a) budou některé závěry využity v „Atlasu krajiny České republiky“. Poměrně mladými oblastmi jsou v poslední době se ambiciózně rozvíjející environmentální dějiny a krajinná ekologie.²⁴ K představitelům prvního z jmenovaných oborů patří především *Leoš Jeleček* (1999, 2001, a kol. 2003a, 2003b) a *Lenka Uhlířová*, k druhému lze řadit *Jaromíra Beneše* (s Brůnou 1994), *Jana Janáka* a *Zdeňka Lipského* (2000). Za inovativní a podobně „mladé“ můžeme považovat témata tzv. „Nové historické geografie“ blízké kulturní geografii. V tomto duchu se staly historickogeografické přístupy součástí výzkumu periferních oblastí (Novotná ed. 2005 – např. příspěvky *Pavla Chromého* a dalších), českého pohraničí (Jeřábek a kol. 2004 – část od *Pavla Chromého*, dále Chromý 2000, 2003), regionů (např. Jižní Čechy – *Dvořák* 2003) a regionálních identit (*Chromý* a Janů 2005a).

4. Závěr

Závěrem lze konstatovat, že česká historická geografie se v současné době dynamicky vyvíjí a rozšiřuje svůj tematický záběr. K tomu využívá jak poměrně dlouhé tradice oboru, tak nových impulzů a trendů přicházejících ze zahraničí. Absenci centrálního institucionálního zastřešení se snaží suplovat vydáváním sborníku Historická geografie a internetového časopisu Klaudyán. Existence oboru je rovněž podmíněna spoluprací badatelů stávajících historických a geografických pracovišť a historickogeografických komisí a sekcí, které se na nich konsolidovaly. I přes aktivní a úzký kontakt s mezinárodní vědeckou komunitou oboru si většina prací zachovává spíše popisný charakter a jen malé množství z nich se daří publikovat na mezinárodní scéně (většinou se jedná o výstupy z projektu LUCC nebo historické kartografie). Své uplatnění v Česku nachází historickogeografický výzkum jednak v podobě pomocné vědy historické (například historickokartografické a historickotopografické studie) a jednak v aplikované formě: tvorbě, ochraně a rekultivaci krajiny, památkové péči, krajinném a územním plánování.

V tomto duchu nelze než popřát nejen české historické geografii mnoho nových impulzů pro její další rozvoj a přínos na poli poznání!

Poznámky

¹⁾ Článek vznikl z podnětu vedoucího oboru historické geografie na Geografickém institutu university v Bonnu Prof. Winfrieda Schenka, u něž autor absolvoval v roce 2007 svou zahraniční vědeckou stáž. Německá verze tohoto článku byla přijata pod názvem „Historische Geographie in Tschechien: ein Bericht über der aktuellen Stand der Forchung“ k otištění ve sborníku *Siedlungsforschung: Archäologie – Geschichte – Geographie*. Při jejích úpravách autor spolupracoval i s dalším německým historickým geografem Floriánem Ruhlandem.

²⁾ Sídlem: Prosecká 76, 190 00 Praha 9. Kontakt: bucharova@hiu.cas.cz a <http://www.hiu.cas.cz/cs/mapova-sbirka/historicka-geografie.ep/>

³⁾ Sídlem: Křížkovského 10, 771 80 Olomouc. Kontakt: khist@ffnw.upol.cz a <http://www.historie.upol.cz/krd.php/>

⁴⁾ Hlavními řešiteli jsou Eva Semotanová a Josef Žemlička. Do současné doby vyšlo 18 svazků = 18 měst. Blíže o projektu: <http://hiu.cas.cz/cs/mapova-sbirka/historicky-atlas-mest-cr.ep/>

⁵⁾ O sborníku *Historická geografie* viz níže v textu.

⁶⁾ *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960*. Kabinet regionálních dějin, Universita Olomouc, Ostrava – Olomouc od 1966. Do současné doby vyšlo 16 svazků, každý obsahuje několik okresů. Hlavními autory tohoto kolektivního a dlouhodobého projektu jsou Josef Bartoš, Jaroslav Schulz a Miloš Trapl.

⁷⁾ Sídlem: Albertov 6, 128 43 Praha 2. Kontakt: ksgrrsek@natur.cuni.cz a <http://www.geography.cz/socgeo/>

⁸⁾ Nelze však přehlédnout ani novou nastupující generaci mladých vědců a postgraduálních studentů: Tomáš Burda, Jan Kabrda, Zdeněk Kučera, Silvie Kučerová, Jiří Martínek, Aleš Nováček, Robin Rašín a další.

⁹⁾ Mezinárodní projekt „LUCC = Land Use/Land Cover Change“ vznikl 1997 na půdě IGU – Mezinárodní geografické unie. Mezinárodní studijní skupině IGU LUCC předsedá od roku 2007 (po Yukio Himiyamovi z Japonska a zesnulém Alexandru Mathesovi se Skotska) právě Ivan Bičík, který založil a vede řešitelský tým pro území Česka. Z důležitých výsledků je třeba uvést postupně vydávaný mezinárodní atlas LUCC vybraných oblastí světa (včetně území Česka).

¹⁰⁾ Česká geografická společnost (ČGS) existuje od roku 1894, je členem IGU a plní funkci zastřešující instituce české geografie. V současné době sídlí na geografické sekci Přírodovědecké fakulty University Karlovy v Praze (Albertov 6, 128 43 Praha 2), jejíž členové rovněž tvoří organizační jádro ČGS. Současným prezidentem společnosti je však Tadeusz Siwek z Ostravské univerzity. Od roku 1895 též společnost vydává pro obor geografie v Česku stěžejní a normotvorný časopis „Geografie – Sborník ČGS“. Kontakt: <http://www.geography.cz/> a <http://www.geography.cz/SBORNIK/index.php/>

¹¹⁾ Jako výstup z této konference vyšly sborníky: JELEČEK, L., CHROMÝ, P., JANŮ, H., MIKŠOVSKÝ, J., UHLÍŘOVÁ, L, eds. (2003): *Dealing with Diversity*. 2nd International Conference of the European Society for Environmental History Prague 2003. Proceeding. Charles University in Prague, Praha, 357 s.; JELEČEK, L., CHROMÝ, P., JANŮ, H., MIKŠOVSKÝ, J., UHLÍŘOVÁ, L, eds. (2003): *Dealing with Diversity*. 2nd International Conference of the European Society for Environmental History Prague 2003. Abstract Book. Charles University in Prague, Praha, 143 s.

¹²⁾ O časopisu *Klaudyán* viz níže v textu.

¹³⁾ Sídlem: Kotlářská 2, 611 37 Brno. Kontakt: <http://www.geogr.muni.cz/>

¹⁴⁾ Sídlem: Drobného 28, 602 00 Brno. Kontakt: geonika@geonika.cz a <http://www.geonika.cz/>

¹⁵⁾ Podrobnější informace včetně obsahu posledních ročníků lze nalézt na: <http://www.hiu.cas.cz/mapova-sbirka/historicka-geografie.ep/>. Vedoucím redaktorem sborníku je Robert Šimůnek a v jeho redakční radě nechybí již zmiňovaná jména předních českých historických geografů: Eva Semotanová, Josef Žemlička, Pavel Chromý, Jiří Dvořák a další.

¹⁶⁾ Adresa: <http://www.klaudyan.cz/>. Vychází od roku 2000, jeho šéfredaktorem je Leoš Jeleček, zástupcem Pavel Chromý a výkonným redaktorem Zdeněk Kučera. V jeho mezinárodní poradní radě jsou z Německa Winfried Schenk a Andreas Dix a vedle češtiny zde jsou rovněž články v anglickém a německém jazyce.

¹⁷⁾ Podrobněji se vývojem české historické geografie zabývá například práce: SEMOTANOVÁ, E. (2002): Historická geografie českých zemí. Historický ústav AV ČR, Praha, 279 s.

¹⁸⁾ Kabinet pro historickou geografii vedl zpočátku Bohuslav Horák, po něm v letech 1954–1960 František Roubík vystřídán Jaroslavem Puršem, který jej řídil až do 1989. Od roku 1954 se začlenil jako samostatné oddělení do Historického ústavu Československé akademie věd. Později ještě několikrát změnil název a po revoluci 1989 zaniká v souvislosti s reorganizací Historického ústavu a posílením z hlediska nové společenské objednávky důležitějších výzkumných směrů, politických a dílem i sociálních a kulturních dějin.

¹⁹⁾ Atlas československých dějin. ÚSGK a Historický ústav ČSAV, Praha 1965, 45 map. listů. Dílo lze zároveň považovat za jakýsi přehled historické geografie Československa v mapách.

²⁰⁾ CHROMÝ, P., JELEČEK, L. (2005): Tři alternativní koncepce historické geografie v Česku. Historická geografie, 33, Historický ústav AV ČR, s. 327–345.

²¹⁾ Vzhledem k limitovanému prostoru jsem se omezil jen na nejnnutnější přehled hlavních proudů historickogeografického výzkumu a jejich klíčových reprezentantů. Pro plné znění konkrétních vybraných děl odkazují na seznam literatury za článkem.

²²⁾ Digitalizované staré mapy českých zemí, které zpracovává Laboratoř geoinformatiky Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem pod vedením Vladimíra Brůny, lze nalézt i na internetu: <http://oldmaps.geolab.cz/>. Další staré mapy, například císařské otisky stabilního katastru, jsou na stránkách Českého úřadu zeměměřičského a katastrálního: <http://archivnimapy.cuzk.cz/>

²³⁾ Viz poznámka 9. Databáze LUCC 1845–2000 Česka pro základní územní jednotky (ZÚJ) a okresy je ke stažení na adrese <http://lucc.ic.cz/>, kde se nachází i výsledky projektu „Databáze sociálního metabolismu Československa (1830–2000)“.

²⁴⁾ Vlivem environmentalizace věd se profilují stále častěji jako samostatné vědní disciplíny.

Literatura

Archivní mapy Ústředního archivu zeměměřičství a katastru (<http://archivnimapy.cuzk.cz/>).

Atlas československých dějin. ÚSGK a Historický ústav ČSAV, Praha 1965, 45 map. listů.

Databáze LUCC na internetu (<http://lucc.ic.cz/>).

BENEŠ, J., BRŮNA, V., eds. (1994): Archeologie a krajinná ekologie. Nadace Projekt Sever, Most, 159 s.

BIČÍK, I., JELEČEK, L., ŠTĚPÁNEK, V. (2001a): Land-use changes and their social driving forces in Czechia in the 19th and 20th centuries. Land Use Policy, 18, č. 1, s. 65–73.

BIČÍK, I., CHROMÝ, P., JANČÁK, V., KUPKOVÁ, L., eds. (2001b): Land Use/Land Cover Changes in the Period of Globalization. Proceedings of the IGU–LUCC International Conference Prague 2001. Praha, 209 s.

BIČÍK, I. et al. (2001c): Land use/land cover changes in Czechia over the past 150 years – An overview. In: Himiyama, Y. et al. (eds.): Land Use/Land Cover Change in Selected Regions in the World. č. 1, Asahikawa, s. 29–39.

BIČÍK, I., JELEČEK, L. (2005a): Political events factoring into land-use changes in Czechia in the 20th century. In: Milanova, E., Himiyama, Y., Bičík, I. (eds.): Understanding Land-Use and Land-Cover Change in Global and Regional Context. Enfield (USA), Plymouth (UK), s. 165–186.

BIČÍK, I., KUPKOVÁ, L. (2005b): Dlouhodobé změny využití krajiny Česka: metody, výsledky a problémy výzkumu. Historická geografie, 33, Historický ústav AV ČR, s. 346–366.

BOHÁČ, Z., JELEČEK, L. (1985): Mountains, forests, rivers – medieval Bohemia in the context of central Europe. In: Purš, J. (ed.): History and Society, Praha, s. 305–333.

BRÁZDIL, R. a kol. (1995–2005): History of Weather and Climate in the Czech Lands. 1–7. Masaryk University, Brno.

- ČERNÝ, E. (1994): Die historisch-geographische Erforschung der wüsten mittelalterlichen Dörfer und Fluren im Drahaner Hochland. In: Siedlungsforschung. Archäologie – Geschichte – Geographie, 12, Bonn, s. 125–141.
- DVOŘÁK, J. (2003): Jižní Čechy jako region. Historická geografie, 32, Historický ústav AV ČR, s. 135–181.
- FELCMAN, O., SEMOTANOVÁ, E. (2005): Kladsko, proměny středoevropského regionu. Historický atlas. Univerzita Hradec Králové a HÚ AV ČR, Hradec Králové – Praha, text. část 194 s., map. a obr. část 51 volných listů + CD-ROM.
- FIALOVÁ, L. a kol. (1996): Dějiny obyvatelstva českých zemí. Mladá fronta, Praha, 399 s.
- Geografie – Sborník ČGS. ČGS, Praha od 1895.
- HAMPL, M., GARDAVSKÝ, V., KÜHNEL, K. (1987): Regionální struktura a vývoj systému osídlení ČSR. Universita Karlova, Praha, 255 s.
- Historická ekologie 1. ČSAV, Praha 1988.
- Historická geografie. Historický ústav AV ČR, Praha od 1968.
- Historická krajina a mapové bohatství Česka. Prameny, evidence, zpřístupňování, využívání. Historická geografie, Supplementum 1. Historický ústav AV ČR, Praha 2006.
- Historický atlas České republiky. Sv. č. 1 – Litoměřice, č. 2 – Pardubice, č. 3 – České Budějovice, č. 4 – Děčín, č. 5 – Hradec Králové, č. 6 – Slaný, č. 7 – Tábor, č. 8 – Jihlava, č. 9 – Třebíč, č. 10 – Telč, č. 11 – Český Krumlov, č. 12 – Trutnov, č. 13 – Chrudim, č. 14 – Praha-Libeň, č. 15 – Tišnov, č. 16 – Chomutov, č. 17 – Kladno, č. 18 – Jičín. Historický ústav AV ČR, Praha od 1995.
- Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960. Sv. 1–16. Kabinet regionálních dějin, Universita Olomouc, Ostrava – Olomouc od 1966.
- HLAVAČKA, M. (1990): Dějiny dopravy v českých zemích v období průmyslové revoluce. Academia, Praha, 179 s.
- HORÁK, B. (1954–1958): Dějiny zeměpisu. 1–3. Academia, Praha.
- HOSÁK, L., ŠRÁMEK, R. (1970, 1980): Místní jména na Moravě a ve Slezsku. 1–2. Praha, 576 + 962 s.
- CHROMÝ, P. (1999): New trends in Czech and world historical geography. Acta Facultatis Rerum Naturalium Universitatis Comenianae, Geographica, Supplementum 2, 1, Bratislava, s. 267–278.
- CHROMÝ, P. (2000): Historickogeografické aspekty vymezení pohraničí a jeho geografické analýzy. Geografie – Sborník ČGS, 105, č. 1, s. 63–76.
- CHROMÝ, P. (2001): Výzvy pro českou historickou geografii? Historická geografie, 31, Historický ústav AV ČR, Praha, s. 87–108.
- CHROMÝ, P. (2003): Historical-geographical and cultural-geographical research of the development in border, marginal and peripheral regions in Czechia. In: Kowalczyk, A. (ed.): Theoretical and Methodological Aspects of Geographical Space at the Turn of the Century. Warsaw University, Faculty of Geography and Regional Studies, Varšava, s. 187–192.
- CHROMÝ, P., JANŮ, H. (2005a): Regional identity, activation of territorial communities and the potential of the development of peripheral regions. Acta Universitatis Carolinae – Geographica, 38, 2003/1, s. 105–117.
- CHROMÝ, P., JELEČEK, L. (2005b): Tři alternativní koncepce historické geografie v Česku. Historická geografie, 33, Historický ústav AV ČR, s. 327–345.
- JANÁK, J., HLEDÍKOVÁ, Z., DOBEŠ, J. (2007): Dějiny správy v Českých zemích: od počátků státu po současnost. Nakladatelství Lidové noviny, Praha, 568 s. + bar. mapy.
- JANČÁK, V., GÖTZ, A. (1997): Územní diferenciacie českého zemědělství a její vývoj. KSGRR PfF UK, Praha, 81 s.
- JELEČEK, L. (1980): Current trends in the development of historical geography in Czechoslovakia. Historická geografie, 19, ČSAV, s. 59–102.
- JELEČEK, L. (1985): Zemědělství a půdní fond v Čechách ve 2. polovině 19. století. Academia, Praha, 283 s.
- JELEČEK, L. (1999): Environmentalizace historické geografie, historiografie a historický land use. Historická geografie, 30, Historický ústav AV ČR, s. 53–84.
- JELEČEK, L. (2001): Environmentální dějiny a česká historiografie a historická geografie. In: Pešek, J. (ed.): Sborník VIII. sjezd českých historiků, Skriptorium, Praha, s. 306–326.
- JELEČEK, L., CHROMÝ, P., JANŮ, H., MIKŠOVSKÝ, J., UHLÍŘOVÁ, L., eds. (2003a): Dealing with Diversity. 2nd International Conference of the European Society for Environmental History Prague 2003. Proceedings. Charles University in Prague, Praha, 357 s.
- JELEČEK, L., CHROMÝ, P., JANŮ, H., MIKŠOVSKÝ, J., UHLÍŘOVÁ, L., eds. (2003b): Dealing with Diversity. 2nd International Conference of the European Society for Environmental History Prague 2003. Abstract Book. Charles University in Prague, Praha, 143 s.
- JEŘÁBEK, M., DOKOUPIL, J., HAVLÍČEK, T. a kol. (2004): České pohraničí – Bariéra nebo prostor zprostředkování? Academia, Praha, 296 s.

- KAŠPAR, J. (1990): Vybrané kapitoly z historické geografie Českých zemí a z nauky o mapách. FF UK, Praha, 109 s.
- Klaudyán: internetový časopis pro historickou geografii a environmentální dějiny (<http://www.klaudyan.cz/>).
- KUČA, K. (od 1996): Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. 1–7. Libri, Praha.
- Laboratoř geoinformatiky – presentace starých mapových děl z území Čech, Moravy a Slezska (<http://oldmaps.geolab.cz/>).
- LIPSKÝ, Z. (2000): Sledování změn v kulturní krajině. ČZU, Kostelec nad Černými lesy. 76 s.
- LUTTERER, I., ŠRÁMEK, R. (1997): Zeměpisná jména v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Tobiáš, Praha, 317 s.
- MARTÍNEK, J., MARTÍNEK, M. (1998): Kdo byl kdo naši cestovatelé a geografové. Libri, Praha, 509 s.
- NOVÁČEK, A. (2005): Dlouhodobé vývojové trendy polarizace prostoru v Česku v zrcadle populačního vývoje. Historická geografie, 33, Historický ústav AV ČR, s. 367–396.
- NOVOTNÁ, M., ed. (2005): Problémy periferních oblastí. KSGRR PFF UK, Praha, 184 s.
- PURŠ, J. (1960): Průmyslová revoluce v českých zemích. SNTL, Praha, 155 s.
- PURŠ, J. (1973): Průmyslová revoluce. Vývoj pojmu a koncepce. Academia, Praha, 733 s.
- ROUBÍK, F. (1939): Vývoj správního rozdělení Čech v letech 1850–1974. Sborník archivu MV, sv. 12, Ministerstvo vnitra RČS, Praha, 219 s.
- ROUBÍK, F. (1951, 1952): Soupisy map českých zemí 1–2. Praha.
- SEDLÁČEK, A. (1882–1927): Hrady, zámky a tvrze království Českého. 1–15. Praha.
- SEMOTANOVÁ, E. (1994): Kartografie v historické práci. Vademecum, Historický ústav ČAV, Praha 1994, 235s.
- SEMOTANOVÁ, E. (1998, 2003): Atlas českých dějin. 1–2. Praha, 88 + 84 s.
- SEMOTANOVÁ, E. (2001a): Historical Geography. In: Pánek, J. (ed.): Czech Historiography in the 1990's, Historica, 2000/01, 7–8, s. 227–246.
- SEMOTANOVÁ, E. (2001b): Mapy Čech, Moravy a Slezska v zrcadle staletí. Libri, Praha, 263 s.
- SEMOTANOVÁ, E. (2002a): Historická geografie českých zemí. Historický ústav AV ČR, Praha, 279 s.
- SEMOTANOVÁ, E. (2002b): Atlas zemí koruny české. Aleš Skřivan ml., Praha, 192 s.
- SEMOTANOVÁ, E. (2004): Atlas der Länder der Böhmischen Krone. Gesamtkarten, Länder, Regionen, Städte. Prag – Hamburg, 207 s.
- SEMOTANOVÁ, E., ŠIMŮNEK, R. (2000): Lexikon mapových archivů a sbírek České republiky. Historický ústav AV ČR, Praha, 267 s.
- SVOBODA, J., VAŠKŮ, Z., CÍLEK, V. (2003): Velká kniha o klimatu zemí Koruny české. Praha, 650 s.
- ŠIMÁK, V. (1938): České dějiny. 1/5: Středověká kolonizace v zemích českých. Jan Leichter, Praha.
- ŠMILAUER, V. (1960): Osídlení Čech ve světle místních jmen. ČSAV, Praha, 391 s.
- ŠTĚPÁNEK, M. (1968): Změny vegetace a klimatu v historickém období. Československý časopis historický, 16, ČSAV, Praha, s. 415–434.
- TRÁVNÍČEK, D. (1984): Historická geografie 1: Od nejstarších dob do konce 16. století. SPN, Praha, 188 s.
- TRÁVNÍČEK, D. (1984): Přehled územního vývoje našeho státu. Folia Facultatis Rerum Naturalium Universitatis Purkynianae Brunensis, I/XXV, Geographia 20, opus 8, Brno, 78 s.
- ZWETTLER, O. (1992): Historická geografie světa 1: Evropa (15.–17. století). Masarykova universita, Brno, 227 s.

Zusammenfassung

Historische Geographie in Tschechien: ein Bericht über den aktuellen Stand der Forschung

Die Historische Geographie in Tschechien erlebt gegenwärtig eine dynamische Entwicklung und ihre thematische Bandbreite weiter wächst. Dazu kann sie sowohl aus der relativ langen nationalen Tradition des Faches schöpfen als auch neue Impulse und Trends der internationalen Forschung aufgreifen. Die Forschung wird in den letzten zwanzig Jahren durch ähnliche Trends geprägt wie andere Bereiche der wissenschaftlichen Welt, was sich daran ablesen lässt, dass sich die Forschung interdisziplinär orientiert, zugleich aber fragmentiert; sich dem Thema Umwelt zuwendet; und sich auf die Suche nach neuen Quellen, Methoden, Ansätzen und Themen macht.

Die historisch-geographische Forschung existiert in Tschechien entweder innerhalb der Geschichtswissenschaft oder als ein Teil der Geographie; sie ist also unter den Dächern zweier Disziplinen zu Hause. Die geschichtswissenschaftliche Tradition wird vor allem an zwei akademischen Institutionen gepflegt, am Historischen Institut der Akademie der Wissenschaften der Tschechischen Republik in Prag (HÚ AV ČR; Kommission für Historische Geographie) und am Institut für Geschichte der Philosophischen Fakultät der Palacký-Universität in Olomouc (Kabinett für Regionalgeschichte). Für die geographische Tradition des Faches befindet sich der weitaus wichtigste Standort am Lehrstuhl für Sozialgeographie und Regionalentwicklung der Naturwissenschaftlichen Fakultät der Karls-Universität in Prag (Sektion für Historische Geographie bei der Tschechischen Geographischen Gesellschaft – ČGS); außerdem z.B. am Geographischen Institut der Naturwissenschaftlichen Fakultät der Masaryk-Universität oder am Institut für Geonik der Akademie der Wissenschaften in Brünn. Jedoch die Tatsache ist, dass hier keine zentrale institutionelle Verankerung existiert. Dieser Nachteil wird durch die Herausgabe der Zeitschriften *Historická geografie* und *Klaudyán* zumindest teilweise abgemildert.

Was die gegenwärtige theoretisch-methodologische Situation der tschechischen Historischen Geographie betrifft, kann man drei ineinander übergreifende und sich ergänzende Konzeptionen unterscheiden: positivistische, post-positivistische und postmoderne. Auf ihrer Basis und aus der historisch-geographischen Forschung der letzten zwei Jahrzehnten entstand ganze Reihe von wichtigen Studien und Publikationen, aus denen einige auch zusammen mit ihren Autoren in diesem Artikel genannt sind. Zu den Hauptgebieten der historisch-geographischen Forschung in Tschechien gelten: die Theorie, die Methodologie und die Geschichte der Historischen Geographie; die Bevölkerung und die Besiedlung einschließlich der historischen Topographie; die ökonomische und administrative Transformation; die Historische Klimatologie; die Historische Kartographie und die Produktion der historischen Atlanten; die Landnutzungsveränderung (LUCC); Umweltgeschichte; die Kulturgeschichte und die regionalen Studien. In alle genannten Fachgebieten überwiegt die Forschung der tschechischen Heimat.

Die Zukunft der Historischen Geographie hängt entscheidend von der Zusammenarbeit zwischen den bestehenden historischen und geographischen Instituten sowie der historisch-geographischen Kommission bzw. Sektion ab. Neben der Grundlagenforschung übernimmt die Historische Geographie in Tschechien einerseits die Rolle als Hilfswissenschaft für historisch-kartographische und historisch-topographische Untersuchungen, andererseits dient sie in einer anwendungsbezogenen Form bei Gestaltung, Schutz und Rekultivierung von Landschaften, in der Denkmalpflege sowie in der Landschafts- und Raumplanung. Trotz aktivem und engem Kontakt mit der internationalen Forschung sind die meisten Studien nach wie vor beschreibenden Charakters und nur bei einer geringen Anzahl gelingt es, sie in internationalen Organen zu publizieren, wobei es sich dabei zumeist um Arbeiten aus dem LUCC-Projekt oder dem Bereich der Historischen Kartographie handelt.